

5. ГЕОРГІЙ СКАРЫНА

Утварэнне к пачатку XVI ст. магутнай цэнтралізаванай Рускай дзяржавы, якая наносіла ўдары па феадальнай раздробленасці і баярскому самавольству, узмацняла ў асяродзі беларускага купецтва і гараджан цягу да эканамічнага і палітычнага збліжэння з родным па паходжанню, гістарычнаму мінуламу, мове і культуры рускім народам. Гэтая грамадска-палітычная абстаноўка садзейнічала развіццю духоўных інтарэсаў перадавых слаёў беларускага купецтва і гараджан, выклікала імкненне да адукацыі, да набыцця ведаў.

Найбольш поўным выразнікам гэтых культурных запатрабаванняў і імкненняў тагочасных перадавых колаў беларускага народа з'явіўся Георгій Скарына.

Скарына нарадзіўся каля 1490 г. у Полацку ў купецкай сям'і. Па паходжанню беларус, ён «рускую» мову называў сваёй «прыроджанай» мовай і сваю любоў да Русі выводзіў «наіболей з той прычыны іжэ мя міласцівы бог з того языка (рускога) на свет пусціл».

Полацк у той час быў буйным гандлёвым і рамесным цэнтрам, які меў шырокія сувязі з Руссю і Заходняй Еўропай. Полацк адыгрываў выдатную ролю ў эканамічным, палітычным і культурным жыцці Беларусі. Гандлёвыя і культурныя сувязі горада расшыралі кругагляд заможных рамеснікаў і купецтва, да якога належала і сям'я Скарыны.

Цікава, да ведаў прымусіла Скарыну ў раннім узросце пакінуць родны дом і паступіць у Кракаўскі ўніверсітэт (1504), які знаходзіўся тады ў руках каталіцкага духавенства. Выкладанне ва ўніверсітэце было схаластычным і падпарадкаваным патрабаванням багаслоўя. Нават ад медыкаў патрабавалася перш за ўсё праяўляць клопаты аб выратаванні душы, а потым ужо аб лячэнні цела. Такі характар выкладання не мог задаволіць Скарыну. У 1506 г., атрымаўшы ступень бакалаўра, ён пакінуў Кракаўскі ўніверсітэт.

Праз некаторы час Скарына пераехаў у Італію і ў Падуанскім ўніверсітэце ў 1512 г. атрымаў ступень «у лекарскіх навуках доктара». Падуанскі ўніверсітэт лічыўся ў той час адным з перадавых у Еўропе, і ў ім былі вельмі пашыраны гуманістычныя веянні.

У 1517 г. Скарына пераехаў у Прагу. Гэты крок не быў выпадковым. Прага з пачатку XV ст. была цэнтрам перадавых сацыяльна-палітычных ідэй у Еўропе. Вучэнне Яна Гуса і рух табарытаў пакінулі глыбокі след у прагрэсіўных слаях чэшскага грамадства. Пэўнае вольнадумства, характэрнае для Прагі з часу гусіцкага руху, было сугучна поглядам Скарыны.

У Празе Скарына пачаў сваю дзейнасць па кнігадрукаванню. За час знаходжання там (1517—1520) ён выдаў 22 царкоўныя кнігі, перакладзеныя ім на беларускую мову. Затым Скарына пакінуў Чэхію і ў 1525 г. аднавіў сваю выдавецкую дзейнасць у Вільні. І ў Празе і ў Вільні Скарына атрымліваў матэрыяльную падтрымку ад сваіх суайчыннікаў, заможных і відных членаў віленскага гарадскога самакіравання—радца Багдана Онкава і бурмістра Якуба Бабіча, звязаных з віленскімі брацтвамі. У Вільні яго выдавецкая дзейнасць працягвалася два гады.

Далейшыя весткі аб біяграфіі Скарыны ўрывачныя. У 1530 г. яго запрасіў да сябе ў Кенігсберг герцаг прускі, мабыць, з мэтай выкарыстаць яго друкарскі вопыт. Герцаг высока цаніў веды Скарыны, называў яго «выдатным і вялікай вучонасці мужам», чалавекам «непараўнанага розуму» і т. п. Але знаходжанне Скарыны ў Кенігсбергу было кароткім.

Георгій Скарына. 3 гравюры 1517 г.

У тым-жа 1530 г. Скарына, не паладзіўшы з герцагам, пакінуў гэты горад. Год смерці Скарыны невядомы.

Скарына быў выдатным дзеячом беларускай культуры, які па сваіх поглядах стаяў на ўзроўні перадавых мысліцеляў свайго часу. З'яўляючыся адным з самых адукаваных людзей сваёй эпохі, ён добра ведаў славянскія мовы—стараславянскую, чэшскую і польскую, ведаў таксама грэчаскую і лацінскую мовы, быў добра знаёмы з класічнай і заходняй літаратурай.

У выдавецкай дзейнасці Скарына ставіў перад сабой задачы, выключна важныя для палітычнай і культурнай асветы свайго народа, «сваёй браціі Русі», і па меры сваіх сіл і магчымасцей ён гэтыя задачы выконваў.

Праўда, Скарына перакладаў і друкаваў толькі царкоўныя кнігі. Але гэта было абумоўлена тым, што ў сярэднія вякі пры панаванні рэлігійнай ідэалогіі нават прагрэсіўныя думкі выкладаліся ў рэлігійнай абалонцы. Скарына быў выдатным гуманістам свайго часу. Гістарычная заслуга яго заключаецца ў тым, што ў вызначэнні ролі і значэння кнігі ў яго выступаюць новыя, дэмакратычныя тэндэнцыі, характэрныя для прагрэсіўных колаў таго часу. Кніга і адукацыя, на яго думку, патрэбны былі для ўсяго насельніцтва Беларусі, як ён сам гаварыў, для ўсяго «посполітога добраго» (г. зн. для ўсяго грамадства), «понежэ не только докторове і людзі учоныя у іх разумеют, но усякі чэловек простый і посполітый».

Асабліва важная тая акалічнасць, што, выдаючы біблію на роднай мове, Скарына лічыў, што з яе можна атрымаць веды па гісторыі, географіі, прыродазнаўству, астраноміі і іншых навуках. Ён пісаў, што ў «Прытчах Саламона» можна знайсці разважанне «о прырождзеніі дрэв і былін, зверей, пціц, гадов і рыб» (г. зн. веды па батаніцы і заалогіі), з розных месц бібліі можна атрымаць веды па сямі свабодных навуках («наученіе семі наук вызволеных»), паяцце аб якіх Скарына першы даў беларускім чытачам. Ён пісаў, што пісьменнасці можна навучыцца па псалтыры, логіцы—па кнізе Іёва або пасланнях апостала Паўла, рыторыцы—па кнігах Саламоновых і г. д.

Важнае прагрэсіўнае значэнне ў дзейнасці Скарыны мела і тое, што да выдаваемых кніг ён даваў свае заўвагі і каментарыі, у якіх імкнуўся вывесці чытачоў з вузкага кола рэлігійнага светапогляду і даць ім некаторыя навуковыя веды. Так, у прадмове да «Кніг Царстваў» ён указваў, што, апрача законаў, аб якіх расказваецца ў бібліі, былі ў людзей яшчэ і іншыя законы, напрыклад у афінян—законы, дадзеныя ім Салонам, у спартанцаў—законы Лікурга, у рымлян—законы Нумы Пампілія, і «ініі цары і людзі мудрыі некіі уставы... ілі закон

оставілі суць». У многіх іншых каментарыях Скарына дае весткі па гісторыі, геаграфічныя апісанні і т. п.

Усёй дзейнасцю Скарыны кіравала палымная любоў да радзімы, высокароднае пачуццё патрыятызма. Звяртаючыся да народа з патрыятычным заклікам любові да сваёй радзімы, ён у прадмове да кнігі «Юдзіф» пісаў: «Понежэ от прырождзеніі, зверы, ходзяшчыє в пустыні, знают ямы своя, пщцы, летаюшчыє по воздуху, ведаюць гнезда своя, рыбы, плаваюшчыє по мору і в рэках, чуоць віры своя, пчолы і тым подобныя бо-роняць ульєв своїх, та-кож і людзі, ігдзе зродзі-ліся і ускармлиены суць по бозе, — к тому месту великую ласку імаюць».

Увага Скарыны да практычных патрэб сучас-ных яму людзей праяві-лася таксама ў тым, што ён імкнуўся выдаваць та-кія часткі бібліі, на якія ў той час быў найбольшы попыт. Сваю выда-вецкую дзейнасць у Пра-зе ён пачаў з выдання перакладу псалтыра, які з'яўляўся найбольш па-шыранай кнігай сярод праваслаўнага насельніц-тва Беларусі. Псалтыр быў неабходнай кнігай пры на-бажэнстве, яго чыталі па вечарах у дамах мяшчан і шляхцічаў, бралі з са-бой у падарожжы. Асоб-ныя выразы гэтай кнігі ўвайшлі нават у прыказкі і ў народную славеснасць. Ска-рына ведаў аб вялікім попыце на псалтыр і хацеў яго задаво-ліць. Ён указаў, што псалтыр у ліку сваіх іншых вартасцей, дае «дзеям малым початок всякое доброе науки», г. зн. што ён з'яўляецца асноўнай навучальнай кнігай. Пераклад псалтыра на мову, зразумелую беларускаму насельніцтву, меў вялікае значэнне для пашырэння пісьменнасці.

Велізарныя заслугі мае Скарына ў галіне кнігадрукавання і ў выдавецкай дзейнасці. Ён першы пачаў друкаваць і выда-ваць кнігі на беларускай мове, узняўшы беларускае кнігадру-каванне на вельмі высокі для таго часу ўзровень. Сваім кні-гам Скарына стараўся надаць такі выгляд, каб імі зручней і прыемней было карыстацца. У Празе ён выдаваў свае пера-

Біблія, выданая Скарыной.

клады, як сам гаварыў, «малымі кніжкамi», г. зн. у чацвёртую частку аркуша, а не ў аркуш, як гэта тады было прынята. Па тэхніцы друкавання гэтыя кнігі стаялі на вельмі высокім узроўні, аб чым сведчаць і выразнасць шрыфту і іх прывабны знешні выгляд.

Характэрнай асаблівасцю кніг Скарыны, вельмі рэдкай для таго часу, былі змешчаныя ў іх гравюры на некаторыя біблейскія сюжэты. Гэтыя гравюры вызначаліся імкненнем да рэалістычнай трактовкі чалавечых фігур і прадметаў, каб зрабіць іх зразумелымі народу. Гравюры, як пісаў Скарына, павінны былі служыць таму, «абы брація мая, Русь, людзі населеныя, чуты, моглi лепей разумеці». Такім чынам, даходлівасці сваіх кніг да чытачоў ён надаваў асабліва вялікае значэнне. Пры гэтым характэрна, што ў некаторых гравюрах прыкметна адступленне ад мёртвага іконапіснага стылю царкоўнага жывапісу і праяўляецца імкненне надаць паказваемым біблейскім фігурам больш жывы і рэалістычны характар.

Для прыцягнення ўвагі чытачоў да кнігі Скарына часам ажыўляў свае выданні вольнымі перакладамі бібліі ў вершаванай форме. Так, у кнізе «Ісход» ён дае вершаваны выклад 10 заповедзей—яркае праяўленне мірскіх настрояў і свецкіх інтарэсаў і яўнае адступленне ад мёртвых, схаластычных адносін да бібліі.

Дзейнасць Скарыны зрабіла вялікі ўплыў на культуру ўсіх славянскіх народаў. З'яўляючыся дзеячом не толькі беларускага, але і агульнаславянскага маштабу, ён адлюстроваў сацыяльна-палітычныя імкненні беларускага народа да еднання з рускім народам, да барацьбы з самавольствам польска-літоўскіх феодалаў і да барацьбы з каталіцызмам. Скарына найбольш поўна адлюстроваў культурныя запатрабаванні перадавых слаёў беларускага народа пачатку XVI ст. Ён паклаў пачатак друкаванаму слову і выдавецкай справе ў Беларусі, што мела велізарнейшае значэнне для развіцця беларускай культуры. Скарына ўнёс значны ўклад у развіццё пісьмовай беларускай мовы. Ён імкнуўся вывесці грамадскую думку за межы рэлігійнага светапогляду, даючы ў сваіх каментарыях да царкоўных кніг пачаткі навуковых ведаў. Аднак пераадолець рэлігійную ідэалогію да канца ён не змог і лічыў, што ў аснове ўсякіх ведаў ляжыць біблія.

Кнігі Скарыны атрымалі вялікае пашырэнне сярод славянскіх народаў. Яны добра былі вядомы і чыталіся з цікавасцю не толькі ў Беларусі і Літве, але і сярод поўднёвых славян, а галоўнае ў Рускай дзяржаве. Друкуючы кнігі на мове, зразумелай і для насельніцтва Поўночна-Усходняй Русі, Скарына садзейнічаў культурнаму збліжэнню насельніцтва Рускай дзяржавы і Беларусі.